

УДК 330.341.1

Паянок Т.М., Задорожня Л.А.

ВПЛИВ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті досліджено тіньовий сектор економіки як деструктивний фактор інноваційного розвитку України. Визначено основні проблеми, що супроводжують ведення бізнесу та їх вплив на збільшення рівня мінізації економіки. Проаналізовано життєвий цикл інноваційно активного підприємства та його основні джерела інвестицій, центральне місце серед яких посідає венчурний капітал.

Ключові слова: *інноваційна економіка, тіньовий сектор економіки, венчурний капітал.*

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес є рушієм розвитку інноваційної економіки. Досвід європейських держав, США, Японії свідчить про пріоритетність розвитку науки і техніки, введення інновацій. Інноваційний вектор розвитку економіки України не може повністю реалізуватися через застарілість економічних процесів, високий рівень еміграції та великий розмір тіньової економіки. Остання перешкоджає формуванню національних інноваційних систем через активне використання механізмів відмивання коштів, за допомогою інноваційно активних підприємств, та загальний низький рівень довіри до довгострокових проектів, що потребують інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку України проаналізовано у працях Ю. Бардачова, А. Вдовиченка, В. Гейця, А. Малюти, Л. Наумової, С. Онишко, І. Сільченко, А. Скрипника, В. Чабана та інших.

Мета статті. Дослідити вплив тіньової економіки на інноваційний шлях розвитку економіки України та проаналізувати сучасний стан і перспективи фінансування інновацій.

Виклад основного матеріалу. Однією з детермінант розвитку суспільства є ефективність у вирішенні питань подолання дефіциту інвестиційних ресурсів. Світовий досвід свідчить про зростаюче значення людського капіталу та прогресу технологій. Власне це і визначає характер економічного розвитку держави. Декларування інноваційного шляху розвитку України є кроком у напрямку до побудови ринкових відносин, проте це не гарантує швидкого зростання економіки. Інноваційна діяльність сьогодні не є основним джерелом зростання валового внутрішнього продукту. Більше того, інноваційна діяльність підприємств на сьогодні має нисхідну тенденцію. А з відсталими технологіями вітчизняна продукція є неконкурентоспроможною на світових ринках, що робить Україну сировинно орієнтованою державою. Експортуючи

природні ресурси без доданої вартості в недалекому майбутньому ми ризикуємо залишитися за «бортом» світового прогресу, що актуалізує питання інноваційного розвитку.

Інновацією є введення у вживання будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу чи нового організаційного методу в діяльності підприємства, організації робочих місць або зовнішніх зв'язків. Інноваційна продукція поділяється на нову для ринку та нову для підприємства. Виділяють чотири типи інновацій: продуктові, процесові, маркетингові й організаційні [5].

Інноваційна модель розвитку передбачає попередню побудову сильної, інвестиційної економіки [7]. На думку А.М. Вдовиченка, у збільшенні інвестиційної активності превалююче значення відіграє успішність фіскальної політики у порівнянні з монетарною[1]. Податкове законодавство було удосконалено і перші його дивіденди бізнес зможе відчутти зі зменшенням ставки податку на прибуток, що і передбачено Податковим Кодексом. Інші важелі стимулювання ведення бізнесу відсутні. Так, не передбачено податкові пільги для підприємств, що на території України здійснюють фундаментальні дослідження та впроваджують інновації. І це наряду з сировиною і металургійною орієнтованістю економіки на енергетичну залежність [8], моральною застарілістю основних виробничих фондів та великим рівнем тінізації економіки, що є сильним дестимулятором економіки. В Україні достатньо складно вести бізнес. Перш за все, інвесторів в нашій країні відлякує політична нестабільність. Часта зміна влади та основних напрямів розвитку негативно впливає на інвестиційний клімат країни (рис.1) [12].

Рис. 1. Найбільш проблематичні фактори ведення бізнесу в Україні

Високий рівень корупції в Україні стримує розвиток бізнесу (13,9 % відповідей опитуваних). Також негативним фактором є високий рівень кредитних ставок, що недоступно для більшості бажаючих, про що засвідчили

10,8 % респондентів. До основних гальмівних факторів ведення бізнесу в Україні належать і податкове регулювання, нестабільність уряду, низька ефективність урядового бюрократизму та інфляція.

Тіньовий обіг найбільше присутній у таких сферах діяльності: торгівля (80 %), будівництво (66 %), нерухомість (60 %), гральний бізнес (53 %), громадське харчування (53 %), засоби масової інформації (53 %), транспорт та перевезення (46 %) [8]. Досить високим є рівень корумпованості у сферах, які здійснюють постачання енергоносіїв, земле ведення під будівництво, операції з комерційною нерухомістю (оренда) та приватизацію державного майна. Тут існує значний розрив між ринковими та «відпускними» цінами на «продукцію» і, відповідно, можливість отримання надприбутків, які є джерелом хабарництва та «відкатів», з якими найбільше працює фірм у будівництві (91 %), торгівлі (75 %), сфері нерухомості (75 %), сільському господарстві (58 %), енергетиці (58 %) [8]. Тіньова економіка існує в усіх країнах світу (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка розміру тіньової економіки України в порівнянні з найближчими сусідами (Польщею, Росією та Білорусією)

№	Країна	Рік									Середнє значення
		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
52	Польща	27,5	27,6	27,6	27,5	27,7	27,9	28,3	28,7	29,1	28,0
130	Росія	45,1	46,1	47,0	47,8	48,8	49,5	50,1	50,8	52,0	48,6
136	Білорусія	47,9	48,1	48,3	48,6	49,2	50,1	51,1	52,1	53,0	49,8
145	Україна	51,7	52,2	53,0	53,7	55,0	55,9	57,0	57,5	58,1	54,9

Джерело інформації: Friedrich Schneider, A. Buehn, C. Montenegro *Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [Electronic resource]* – Access mode: http://www.SHADOWECONOMIES_June8_2010_Finalversion.doc.

Основними відмінностями її в тій чи іншій країні є обсяги, чинники, форми, стан соціально-правового контролю за нею та рівень його реалізації. За різними оцінками, її рівень становить у високорозвинених країнах 17 % від ВВП, у країнах з перехідною економікою – понад 20 % і в країнах, що розвиваються – понад 40 %. Якщо проаналізувати розмір тіньової економіки в Україні і в її найближчих сусідів, то найкраще становище має Польща. За останніх дев'ять років її рівень становить 28 %, що майже в два рази менше ніж в Україні. При цьому критичним для країн є щорічний обіг у сфері тіньового сектору на рівні 15–35 % ВВП. Якщо обіг тіньового бізнесу перевищує 30 % ВВП, а кількість працюючих на нього – 40 % ВВП зайнятих, економіка втрачає керованість.

За оцінками Міністерства економіки України коефіцієнт тіньової економіки протягом дев'яти років був високим, за I півріччя 2009 р. він зріс на

46 % від 2001 р., порівняно з відповідним періодом минулого року, тінізація зросла на 8 % (рис. 2) [8].

Рис. 2. Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки та готівка поза банками в Україні

При цьому окремі експерти та дослідники оцінюють рівень тінізації в Україні в межах 60 % ВВП, тобто існує реальна загроза національній безпеці держави [8]. Сучасне становище є наслідком фінансово-економічної кризи. Узагальнюючим чинником, який формує тіньову економіку, є політична невизначеність у країні та масова недовіра громадян до всіх гілок влади та політиків. Неєфективна податкова політика та відсутність реальної підтримки сектору економіки призвели до збільшення готівки поза банками, з 2003 р. банки втратили готівкові кошти майже в п'ять разів, а це майже 17 % від ВВП (рис. 2).

Модель економічного зростання, що ґрунтується на інноваційному типі розвитку, має за пріоритети добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих та інформаційних технологій, екологічність. Ця модель потребує розроблення нової фінансово-кредитної політики, ефективного стимулювання інновацій, стрімкого розвитку наукомістких галузей та скорочення природоексплуатуючих галузей (на макрорівні). На мікрорівні необхідне активне залучення до виробництва дрібного та середнього приватного бізнесу. Якщо розглянути напрями використання фінансових ресурсів в Україні за 2008 та 2009 роки, то можна відмітити, що лєвова частка коштів витрачається на оновлення основних фондів (рис. 3) [5].

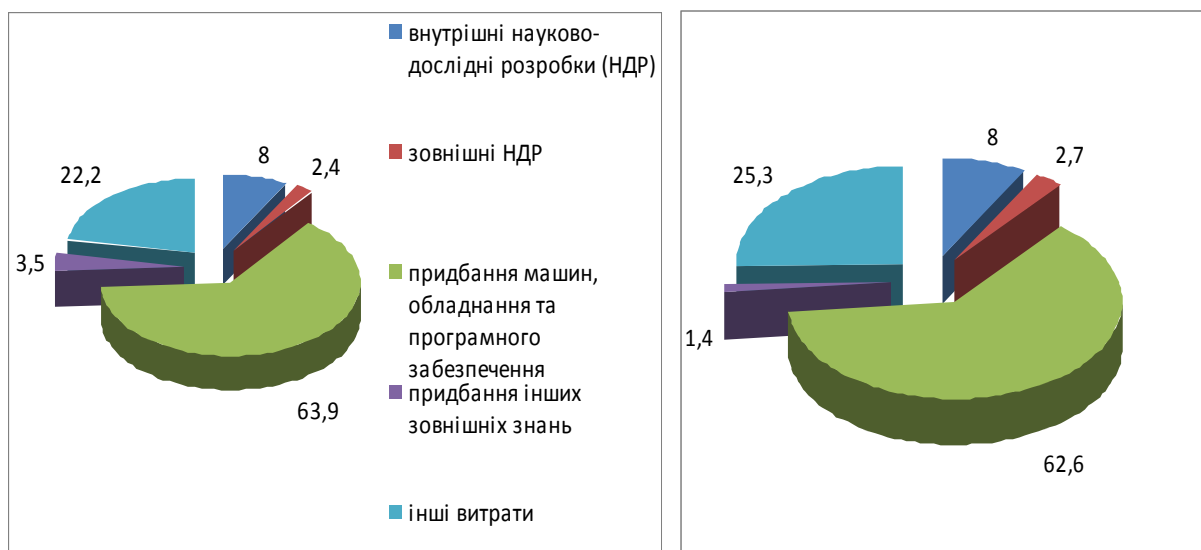

Рис. 3. Напрямки використання фінансових ресурсів в інноваційній діяльності (2008 рік ліворуч, 2009 рік праворуч)

Щодо зміни структури фінансових ресурсів за два роки, то суттєвих змін в інноваційній діяльності не відбулося, лише витрати на придбання інших зовнішніх знань зменшилися в 2,5 раза. Суб'єкти підприємницької діяльності в основному оновлюють виробництво за рахунок власних коштів у 2009 році цей показник зріс до 65 %, а це на 7 % більше ніж у попередньому періоді (рис. 4) [5].

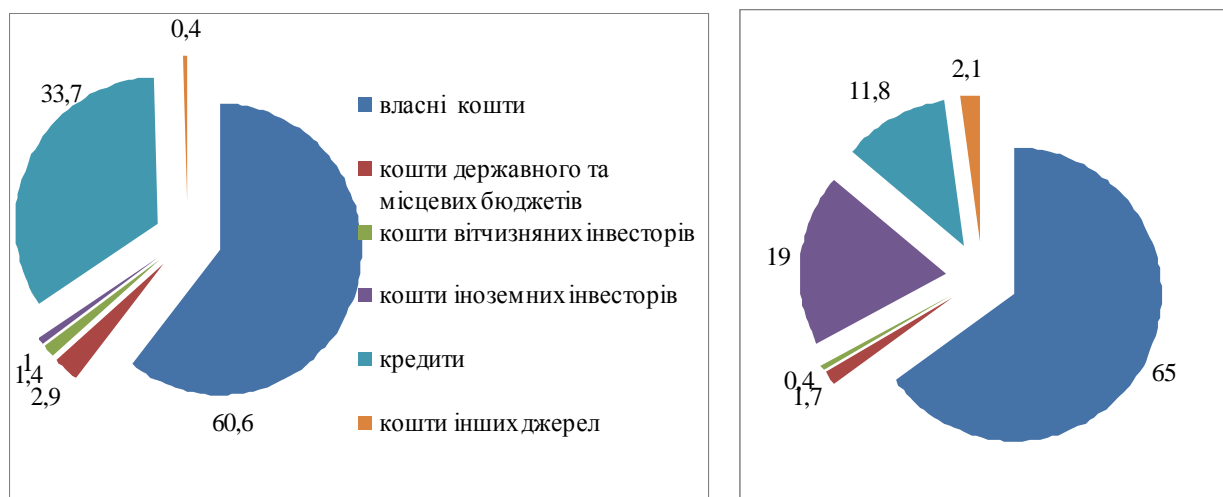

Рис. 4. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами, % (2008 рік ліворуч, 2009 рік праворуч)

Збільшилася активність іноземних інвесторів, обсяг інновацій в порівнянні з 2008 роком зріс в 19 разів, при цьому майже в три рази скоротилися кредити банківських установ.

Однією з характерних ознак нової моделі економічного зростання є розвиток венчурного підприємництва, тобто залучення ризикового капіталу до фінансування інноваційного бізнесу [6].

В контексті побудови «економіки знань» дуже важливо знизити рівень тіньової економіки та розробити на державному рівні систему стимулів та гарантій розвитку малих та середніх інноваційних фірм. Одним із пріоритетних напрямків розвитку інновацій є забезпечення кооперації між науковими інституціями, інноваційно активними підприємствами, державою та бізнесом. Наріжним каменем у розвитку цього процесу виступає фінансування: при дефіциті коштів у державному бюджеті виникає необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування інноваційних проектів. У США, країнах Західної Європи та Японії дуже активно для цих цілей використовується венчурний капітал. Він виконує як стимулюючу, так і капіталотворчу функції [10]. Проте його використання передбачає високий рівень законодавчої урегульованості та захищеності (як в області захисту авторських прав, так і в сфері гарантованості вкладів). Головна причина – відсутній попит на інновації в достатній мірі як з боку держави, так і з боку приватних підприємств. Особливо негативним явищем є відсутність підтримки інновацій на неприбуткових стадіях.

Нездатність традиційної фінансової системи запропонувати ефективні і гнучкі форми фінансування малих і середніх інноваційно активних підприємств зумовлює необхідність появи венчурного капіталу. Венчурне фінансування полягає у наданні коштів новим малим фірмам для комерціалізації ідей. Норма доходу є досить високою і знаходиться в межах 30–60 %, проте це й супроводжується високими ризиками. Так, досвід США свідчить, що в 15 % випадків інвестований капітал втрачається, в 25 % – дохід незначний, в 30 % – дохід прийнятний і лише в 30 % – дохід значно перевищує розмір авансованих коштів [2]. Життєвий цикл інноваційно активної фірми відповідно до потреб фінансування, його джерел та рівня ризику умовно можна поділити на кілька стадій (рис. 5) [13].

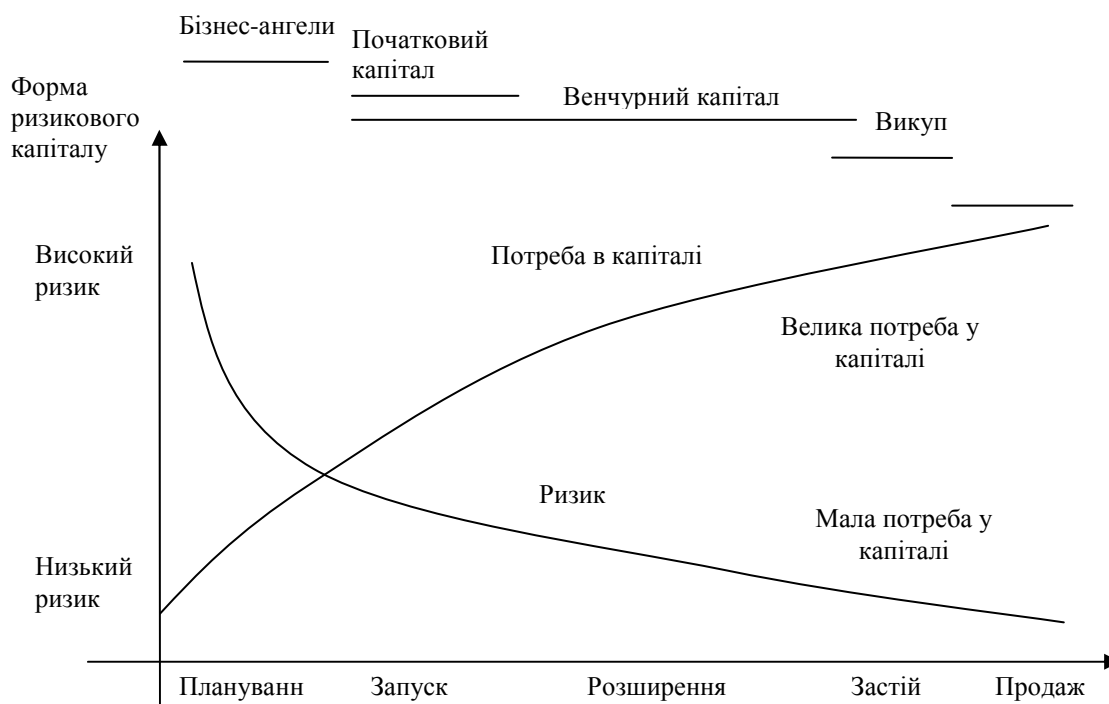

Рис. 5. Життєвий цикл інноваційно активної компанії

Початкова стадія характеризується розвитком самої технології та бізнес моделі. Вона не потребує значних капіталовкладень. На цій стадії головними інвесторами стають родичі, друзі та бізнес-ангели. Наступна стадія – «start-up» – це запуск продукту. Ця стадія розвитку інноваційного підприємства є однією з найскладніших. Вона потребує, перш за все, засвідчення унікальності технологій. Продукт повинен бути підготовлений до запуску, що потребує великих капіталовкладень та професійного менеджменту. Третя стадія – це розширення. Вона характеризується виходом продукту на ринок та визначенням масштабу виробництва. Варто зазначити, що на цій стадії також необхідні великі інвестиції, але вони є виправданими, так як рівень ризику зменшується. Ключовим аспектом є максимально швидкий вихід на ринок для завоювання домінуючих позицій. Стадія застою є наступною і їй притаманні зниження ризику до мінімального рівня та стабільний позитивний грошовий потік. У цей період інвесторам вигідно продати свою частку або ж посприяти розміщенню акцій на фондовій біржі (ІРО) і лише тоді вилучати вкладені кошти та частку прибутку.

Варто зазначити, що на фінансування інноваційно активної компанії бізнес-ангели спрямовують \$25 тис.–\$ 1,5 млн., тоді як венчурний капітал становить більше \$500 тис. [4].

Країною-лідером використання венчурного капіталу є США. Саме там у новостворені високотехнологічні фірми надходить інвестиційних коштів у 7 разів більше, ніж у всій Європі. При чому, найчастіше за допомогою венчурного капіталу фінансуються такі галузі: інформаційні технології (46 %), медицина (44 %), торгівля (7 %). Пріоритетними напрямками інвестування європейських венчурних фондів є виробництво товарів народного споживання (18 %), виробництво промислової продукції (18 %) та інформаційних технологій (16 %). В Україні ж венчурні фонди інвестують кошти в переробку сільськогосподарської продукції, виробництво та переробку продуктів харчування, виготовлення запасних частин до автомобілів та виробництво й упаковку будівельних матеріалів [9].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день в Україні відсутній дієвий механізм реалізації інноваційної політики. Це спричинено рядом факторів, серед яких найважливішими є високий рівень тіньового сектору економіки, відсутність стимулів з боку держави для розвитку інноваційних підприємств, низький рівень попиту на інновації. Для побудови інноваційного типу економіки необхідний активний розвиток інноваційного бізнесу, де венчурне інвестування виступає об'єктивною вимогою сьогодення. Світовий досвід свідчить про вирішальне значення венчурного капіталу для комерціалізації інновацій.

Список використаних джерел

1. Вдовиченко А.М. Фінансовий потенціал населення в умовах інноваційного розвитку економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Артем Миколайович Вдовиченко. – Ірпінь, 2010. – 20 с.

2. Дамянова Л. Венчурный капитал как элемент инновационной инфраструктуры в Болгарии / Л. Дамянова // Экономика и математические методы. – 2002. – №3. – С. 11.
3. Корчун М.О. Стан науково-технічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України / М.О. Корчун // Національний вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 153–160.
4. Матей В.В. Характерні особливості та сучасні тенденції неформального ринку венчурного капіталу / В.В. Матей // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9 (88). – С. 32–39.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні (Статистичний збірник). – Державний комітет статистики України. – Київ. – 2010. – 343 с.
6. Сільченко І.А. Інноваційна діяльність: державне регулювання та механізм вдосконалення / І.А. Сільченко // Вісник Бердянського університету менеджменту. – 2009. – № 2 (6). – С. 35–40.
7. Скрипник А.В. Інноваційні перспективи України / А.В. Скрипник // Фінанси України. – 2008. – №5. – С.103.
8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: Національна доповідь, 2009 р. – 688 с.
9. Чабан В.Г. Складова інноваційної інфраструктури: венчурний капітал / В.Г. Чабан // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 35–40.
10. Чернега О.Б. Венчурний капітал і його капіталотворча функція / О.Б. Чернега [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_4/1365.pdf.
11. Friedrich Schneider, A. Buehn, C. Montenegro Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [Electronic resource] – Access mode: http://www.SHADOWECONOMIES_June8_2010_Finalversion.doc.
12. The Global Competitiveness Report 2010-2011 // World Economic Forum. – 2010. – 348 p.
13. Tore Anstein Dobloug. Venture capital and innovation [Electronic resource] – Access mode: fulltekst.bibsys.no/hihm/notat/2008/06/not06_2008.pdf.

Подано до редакції 2 червня 2011 року

Паянок Т.М., Задорожня Л.А.

Влияние теневого сектора на инновационное развитие Украины

В статье исследован теневой сектор экономики как деструктивный фактор инновационного развития Украины. Определены основные проблемы, которые сопровождают ведения бизнеса и их влияние на увеличение уровня тенезации экономики. Проанализирован жизненный цикл инновационно активного предприятия и его основные источники инвестиций, центральное место среди которых занимает венчурный капитал.

Ключевые слова: *инновационная экономика, теневой сектор экономики, венчурный капитал.*

Payanok T.M., Zadorozhnya L.A.

The influence of shadow sector on innovative development of Ukraine

This article deals with the shadow sector of the economy as the destructive factor of innovative development of Ukraine. It is defined main problems that connect with doing business and theirs influence on growth level of shadow economy. It is analysed the life cycle of innovative active company and main sources of investements where venture capital takes central place.

Keywords: *innovation economy, shadow economy, venture capital.*

Паянок Тетяна Миколаївна – науковий співробітник відділ інформаційно-аналітичних технологій у сфері оподаткування Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національного університету державної податкової служби України.

Задорожня Ліна Адамівна – студентка Національного університету державної податкової служби України.